

BEŞ QƏPIKLİK MOTOSİKL

Elçin

Tolik soruşdu ki, dağ papiros çəkər? Dedim ki, yox, papirosu adam çəkər. Dedi ki, düz demirsən, meymun da papiros çəkir, özüm televizorda görmüşəm. Dedim ki, meymunu da adamlar öyrədib papiros çəkməyə? Mən soruşdum ki, axı, nə dağbazlıqdır salmısan, dağ niyə papiros çəkməlidir? Əlini uzadıb dedi ki, ode, bax də, görmürsən dağ papiros çəkir?

Doğrudan da əcəb papiros çəkirdi Qafqaz sıra dağları: buludlardan qullab-qullab alıb üzük-üzük buraxırdı başının üstündən.

–Papa, gördün!

Tolik yüz faiz qələbə qazanmışdı–dağları da adam öyrədə bilməzdi ki, papiros çəksin, dağ nə boyda, adam nə boyda–indi gəl yaxanı Tolikin əlindən qurtar görüm necə qurtarırsan; ay bacardın ha!

–Papa, gördün!

Axırı ki, birdəfəlik mənə «papa» dedi, «ata»nı tulladı bir tərəfə, necə ki, mən birdəfəlik «Təhməz»i tullamışam, «Tolik» deyirəm. Bir də ki, nə fərqi var, guya «Təhməz» deyəndə nə olacaqmış.

– Papa, görmürsən bəyəm?!

Əlbəttə, mən desəydim ki, görürəm o saat soruşacaqdı ki, bəs necə olub adamlar dağa papiros çəkmək öyrədib, dağların bəyəm ağzı var papiros çəksin, hansı papirosdan çəkirlər və s. Dedim ki, gedək qayıq götürək, göldə avar çəkək özümüzçün, kef eləyək. O saat papiros çəkən dağı yadından çıxartdı, əlimdən tutub gölə tərəf dartdı, sonra birdən dayandı ki, axı, mamam deyib gölə getmək olmaz. Dedim ki, elə edərik maman bilməz, heç birimiz ona demərik.

Sürəyya şübhəsiz biləcək–Tolik özünü saxlaya bilməyib həmişəki kimi ona deyəcək–Sürəyya da həmişəki kimi düşəcək üstümə ki, indidən uşağın tərbiyəsinə xələl gətirirsən, onu saxtakarlığa öyrədirsən, mən deyərəm ki, gölə getmək olmaz, xatadır, sən aparırsan, bütün pedaqoji metodlara biganəsən, çünki sınıqsən. Mən ha, mən sınıqəm. Təbrik edirəm səni, yoldaş sənətşünaslıq namizədi Sabir Məlikov, daha məqalələrinin altında camaatın gözüni döyənəkləmiş imzadan yaxanı qurtara bilərsən, Sabir Məlikov yox, təxəllüslə: Sabir Siniq.

Əlbəttə, bütün bu boş şeyləri öz-özümə fikirləşirəm, Sürəyyaya belə şeyləri demək olmaz, mə'nası da yoxdur, çünki cavabı əvvəlcədən mə'lumdur: «Radi boqa, ne ostroumnıçay, ne podxodit».

Saatımı bilek köşkində girov qoyub qayıq üçün nömrə götürdüm: 13. Çox rəmzi nömrədir. Niyə rəmzidir – orasını Allah bilir, mənim indi dərinliyə getməyə həvəsim yoxdur, nə həvəsim, nə də imkanım; imkanım niyə – bunu da Allah bilir.

Bu yay ilk dəfə idi göldə avar çəkirdim, ilk dəfə deyəndə ki, cəmi bir həftədir gəlmişik Kislovodsk, amma elə bil bir həftənin özündə də birinci dəfə avar çəkmək bir o qədər çox deyil, çünki yaşadığımız «Avto-pansionat» bu süni gölün kənarındadır.

Əvvəllər gündə neçə dəfə avar çəkərdim bu göldə, hələ heç pansionatda yaşamadığım vaxtlar, atamgillə gəldiyimiz yaylar, o vaxtlar ki, hələ Tolik dünyada yox idi və mən də kulturizmlə məşğul olmaq istəyirdim, hərçənd içindən bir şey çıxmadı.

Bir vaxt var idi, Tolik dünyada yox idi, heç kim bilmirdi ki, belə bir adam olacaq dünyada, mən var idim, indi Tolik də var; bir vaxt mən olmayacağam dünyada və bir vaxt Tolik də olmayacaq dünyada.

Tolik soruşdu ki, bəyəm mamam sənə deməyib fit çalma? Dedim ki, deyib, əlbəttə. Soruşdu ki, bəs niyə fit çalmağa başladın? Dedim ki, üzristəyirəm. Xoşbəxtlikdən soruşmadı ki, üzr istəyirəm nə deməkdir; yəqin əvvəllər soruşub, başa salmışam.

Sonra sahiləki taxta çətirləri göstərüb soruşdu ki, papa, onlar nədir elə? Əlbəttə, desəydim ki, adamlar gündən qorxurlar, gedib o çətirlərin altında otururlar, soruşacaqdı ki, adamlar niyə gündən qorxurlar, desəydim ki, gün adamı yandırır, soruşacaqdı ki, niyə və s. Soruşdum ki, indi soyunub bu suda çimərdin, ya yox? O saat taxta çətirləri yadından çıxardıb başını tərpətdi – yə'ni ki, yaman çimərdim – amma yaman da mə'lul-mə'lul tərpətdi, çünki bilirdi ki, real söhbət deyil bu.

Sürəyya ilə də ilk dəfə bax, həmin sahilə görüşmüşdük, yeddi il bundan əvvəl. Nazik, hündür qız idi onda Sürəyya, iri, göy gözləri var idi. Elə deyirəm, elə bil indi gözlərinin rəngi dəyişib; indi də iri, göy gözləri var Sürəyyanın. Onda da atasıgillə bu pansionatda yaşayırdı, mən atamgilin şəhərdə kirayə tutduğu evdə qalırdım. İndi mən də hər yay bu pansionata düşürəm: düz altı ildir ki, hər yay ay yarım bu pansionatda yaşayıram – bir ay mə'zuniyyətim, yarım ay da öz hesabıma. Gələcəkdə bir memorial lövhə vurmalıdırlar «Avto-pansionat»ın qabağına: görkəmli sənətsüənəslıq namizədi Sabir Siniq altı il yay aylarını burada yaşamışdır. Altından da doğulduğum və öldüyüm il: (1937-19 filanını il). Niyə min doqquz yüz filanını il, bəlkə iki mininci ilə qədər yaşayacağam?

Bu yay yalnız özümüz gəlmişik, yə'ni mən, Sürəyya və Tolik. Sürəyyanın atasıgil Bakıda qalıblar, kiçik oğlanları Dəmir bu il instituta girir. Bizimkilər Buzovnadakı bağımızda qalmalı oldular. Biz də gəlib yenə pansionata düşdük. Bayaq Sürəyyaya da cavab teleqramı vuranda yaxşı eləmədim deyərsən, necə olsa da matəmdədir.

Səhər Sürəyyadan teleqram gəldi, indi də cibimdədir: Priletela bloqopoluçno tçk zdes ujasno tçk posle zavtra budu tam tçk Çeluyu vas tçk jdu vaşeqo otveta = Sura mama.

İki müəllifin ikisi də Sürəyya özü idi: biri, yə'ni Sura, mənim üçün nəzərdə tutulmuşdu, ikincisi, yə'ni mama, Tolik üçün, hərçənd bu teleqramdan Tolikin xəbəri yoxdur. Xəbər tutsa başlayacaq sorğu-suala, mən də heç vaxt onu başa sala bilməzdim ki, tetya Fira, yə'ni Firəngiz ölüb. Necə yanı ölüb?

Bu «Avto-pansionat»ın rəisi mən gözümlü açandan yüz ildir ki İosif Samoyloviç Bass adında kürən bir kişidir. Yüz ildir ki də, üzündəki eyni təbəssümlə, eyni mə'lul hərəkətlərlə, həmişə bir şey uman gözlərlə gələnləri qarşılayır, gedənləri yola salır. Mən də bayaq nahardan sonra Toliklə poçta girib Sürəyyaya belə bir cavab foto-teleqramı vurdum:

Köhnə hamam, köhnə tas,

Köhnə pansion, köhnə Bass.

Oxuyub yəqin deyəcək ki, əlbəttə, siniqlər bundan artıq nəyə qadir ola bilərlər. Öz-özünə deyəcək, ikimizin söhbətini başqasının yanında edən deyil, lap atası olmur, anası Müşgünaz xanım olsun.

Yaxşı eləmədim, necə olsa da Sürəyya matəmdədir.

Bayaq qayıqdan ötrü girov qoyduğum saatın yeri biləyimdə ağappaq ağarırdı; saat yoxdur, yeri ağarır. Firəngiz də ölüb, Firəngiz də yoxdur. Hər şey əvvəlki kimidir, həmin od, həmin hava, həmin torpaq, həmin su, təkcə Firəngizin kiçicik yeri boşdur, amma bunun nə oda, nə havaya, nə torpağa, nə suya dəxli var, bunun heç nəyə dəxli yoxdur; əgər köşkdə bilet satan arvad saatımı itirsə, bir neçə gün saatsız qalsam, gün bu ağappaq ağaran yeri elə qaraldacaq ki, heç ruhu da inciməyəcək; Firəngizin də yoxluğu yox olub gedəcək tədricən. Niyə? Niyə? Niyə?

Tolik yenə sahildəki taxta çətirləri göstərib soruşdu ki, papa, onlar nədir elə? Mən də dedim ki, istəyirsən sən də gəl otur yanımda, yapış avarların birindən, birlikdə avar çəkək. Tolikin gözləri güldü, bic-bic güldü, elə bil başa düşdü ki, sualını azdırıram, sonra əlimdən yapışib gəlib yanımda oturdu və birlikdə avar çəkməyə başladıq.

Tolikin gözləri Müşgünaz xanımın gözlərinə oxşamışdı.

Sün'i gölün sün'i sahilindəki taxta çətirlər bu sün'iliyin rəmziymiş kimi bir-birlərinin dalınca düzülmüşdülər, arxada isə Qafqaz sıra dağları görünürdü və bu təzad elə idi ki, elə bil Qaçaq Kərəm əlinə portfel alıb nəşriyyata gedir. Bir dəfə–deyərsən keçən il idi–Kislovodskinin parkında gəzişəndə Sürəyya ayna kimi şlaləni göstərib dedi ki, necə də gözəldir, çayın qabağını necə də məharətlə kəsib şlalə düzəldiblər. Mən də dedim ki, çox gözəldir, elə bil Koroğlu əlinə zontik götürüb yağışdan qorunur. Sürəyya da o saat bikeflədi, dedi ki, bütün ili işləyib pul düzəldirik, istirahətə gəlirik, amma burada da hər

bir gözəlliyə, hər bir ürək açan şeyə göz yumursan, istehza edirsən. Əlbəttə, mən Sürəyyanı başa sala bilməzdim ki, qarşısı sün'i surətdə kəsilib sün'i surətdə ayna – şalalə düzəldilmiş çay heç vaxt mənim ürəyimi açmaz, əgər əksinə deyilsə. Başa sala bilməzdim, ona görə ki, axı şırhaşır axan dağ çayının kənarında da Sürəyya məni «gözəlliyə, ürək açan şeylərə» göz yummaqda təqsirləndirib, haqqı da olub, amma yəqin məsələ burasındadır ki, mən təbii bir şeyə də süni sevinə bilmirəm; mən özüm özümü sevindirə bilmirəm, bax, bunu başa sala bilmərəm Sürəyyaya, çünki heç özüm də başa düşmürəm ki, bu nədir.

Tolik dedi ki, qoy indi də o biri tərəfinə keçim, o biri avardan yapışım. Onu sağ tərəfimə keçirtdim – sərçə ağırlığındadır, bir qaşıq süd içsin deyə, yüz cür pəstahdan çıxıram: banlayıram, donbalaq aşıram, gözlərimi çəpləşdirirəm və s. Sürəyya da özünü saxlaya bilməyib gülür ki, sən gərək teatrdan yazmaqda məşğul olmayaydın, teatrdə oynayırdın. Bu zaman, yə'ni Toliki yedizdirdiyimiz vaxtlar Firəngiz də bizdə olanda, o da, gülürdü, deyirdi ki, hamı elə bilir Sabir duzsuz adamdır, quru adamdır, day bilmirlər ki, tək-cə elə Sabirin Toliki yedizdirməyinə tamaşa etsən, kifayətdir, gedib sirkdə Oleq Popova baxmasan da olar.

İndi Firəngiz daha heç vaxt gülməyəcək, heç vaxt mənim Toliki yedizdirməyimə baxmayacaq, heç vaxt Oleq Popovu misal gətirməyəcək. Niyə? Adicə olaraq ona görə ki, o ölüb. Bir vaxt mən də heç zaman avar çəkməyəcəyəm, bu süni göl ilə Qafqaz dağlarının təzadını əlində portfel nəşriyyata gedən Qaçaq Kərəmə oxşatmayacağam; bir vaxt Tolik də heç zaman avar çəkməyəcək; bir vaxt Tolikin oğlu da heç zaman avar çəkməyəcək; bir zaman Tolikin oğlunun oğlu da heç zaman avar çəkməyəcək və bəlkə o, heç mənim adıma da bilməyəcək.

Tolik dedi ki, fit çalırsan? Mən də dedim ki, gəl o körpünün altından keçək. Tolik yenə Müşgünaz xanım kimi gülümsəyib dedi ki, keçək.

Tolik mənim oğlumdur, amma Müşgünaz xanım kimi gülümsəyir, Tolikin nəvəsində də məndən nə isə olacaq, amma bunun mə'nası yoxdur.

Dünən səhər Müşgünaz xanım Sürəyyaya teleqram vurmuşdu ki, Firəngiz ölüb. Sonra Sürəyya telefonla sifariş eləyib anası ilə danışdı. Müşgünaz xanım dedi ki, Firanı avtobus basıb, elə o dəqiqə ölüb, avtobus alma kimi əzib yazıq Firanı, sonra da dedi ki, Bakıda cəhənnəm istisi var, sabah da Dəmirin birinci imtahanıdır.

Sürəyyanın az qalırdı ürəyi getsin, güc-bəlayilə sakitləşdirdim, həm də özü sakitləşdi ki, Tolik qorxar. Sonra Sürəyya üçün təyyarəyə biletdim və dünən gecə Sürəyya Bakıya uçdu.

Fira birinci sinifdən axırıncı sinfə kimi Sürəyya ilə bir yerdə oxumuşdu, Tibb İnstitutunda da birinci kursdan axırıncı kursa kimi bir qrupda oxumuşdular, bir yerdə də işləyirdilər: Onkologiya, Rentgenologiya və Radiologiya İnstitutunda; Tolik bu institutun adını daha dəqiq bilir.

Fira Sürəyya ilə yaşıd idi: ikisinin də iyirmi doqquz yaşı var idi. Fira ilə aramız açıq idi: o mənə Oleq Popovdan üstün tutduğu kimi, mən də ona söz vermişdim ki, ürəyini sıxmasın, Tolik böyüyəndə onu alacağam Tolikə, daha qoca qız olub qalmayacaq ömrünün axırına qədər. Sürəyya həmişə ikilikdə mənə deyirdi ki, kobud zarafat edirsən Firayla, mən də deyirdim ki, zarafat etmirəm, doğru deyirəm, həqiqətən onu alacağam Tolikə. Fira özü inciməzdi, incisəydi hiss edərdim. Fira ərə getməmişdi; ona görə yox ki, istəyən olmamışdı, ona görə ki, istədiyi olmamışdı – özü belə deyirdi, ona inanmaq da olardı, çünki çox yaraşıqlı idi, amma, həmişə mənə elə gəlirdi ki, indi də mənə elə gəlir ki, o kimi isə istəyir, gizli-gizli istəyir xısın-xısın. Bir dəfə özünə də demişdim və o qızarmışdı, hərçənd zarafata salıb güldü ki, düz tapmısan, amma nahaq indidən qısqanırsan, Tolik böyüyünə kimi unudacağam o pünhan sevgilimi, çıxıb gedəcək işinin dalınca.

Bəlkə mənə sevirdi Fira?

Tolik dedi ki, yenə başladın fit çalmağa? Mən də dedim ki, üzr istəyirəm, sonra saata baxmaq istədim ki, qayığın prokat vaxtına nə qədər qalıb; saatın yeri ağappaq ağarırdı; indi gedib saatı alacağdım və hər şey öz qaydasına düşəcəkdi.

Firəngizin yeri isə həmişə boş qalacaqdı. Həmişə yox, gün qaraldanacan.

Bir qadın yavaş-yavaş avar çəkərək sol tərəfindən ötdü; soyunmuşdu, yaxşı çimərlik kostyumu var idi, özü də yaxşı idi: burnunun üstünə bir yarpaq yapışdırmışdı ki, gün yandırmasın. Bu yarpaq Leoxarın Belvederli Apollonundakı yarpaq kimi idi, amma o yarpaq Apollonun ayıbını örtürdü, bu yarpaq bu qadının burnunu, gülmək mənə tutdu. Qadın da mənim gülməyimi yəqin öz bildiyi kimi yozdu və yaşıl gözləri gülümsədi, amma bir az irəliləyib sağ böyründəki Toliki görən kimi gülüşü də silindi, elə bil bir az hirsələndi də, guya ki, təhqir olunmuşdu; becit-becit avarlayıb aralandı.

Tolik dedi ki, mamama deyəcəyəm başqa arvada baxıb gülürdün. Mən də dedim ki, onda maman da bilər sən göldə üzmüşən. Tolik dedi ki, mən heç nədən qorxmuram. Mən də dedim ki, mən də heç nədən qorxmuram. Tolik dedi ki, sən qorxursan. Mən təəccüb etdim ki, görəsən nədən qorxuram? Tolik dedi ki, bude, gör mənə necə özünə sıxmısan, qorxursan ki, mən suya düşərəm, boğularam.

Əvvəllər – hələ dil açmamış – mən elə bilirdim ki, Tolik bəstəkar olacaq, dil açandan sonra dedim yəqin yazıçı olacaq, amma deyəsən, nə bəstəkar olacaq, nə də yazıçı, məntiq müəllimi olacaq.

Doğrudan da əgər Tolik sürüşüb suya düşsə, boğulsa, mən də yaşaya bilmərəm, mən də ölərəm. İndi mən nədən qorxuram: Tolikin boğulacağından, ya özümün ölməyimdən?

Fakt budur ki, qorxuram, düz deyir.

Yox, Fira heç zaman mənə sevməzdi. Fira cəsur idi. Firanın ideali da cəsur idi, cəsur ideal. Mən cəsur deyiləm.

Cəsür olmamağımı nədən bilirəm? Bəyəm elə bir təsadüf olubmu ki, mənim də cəsurluğuma ehtiyac olsun? Yox, olmayıb belə bir təsadüf. Bəlkə mən də cəsuram? Bəlkə, doğrudan, məni sevirdi Fira? Əgər bilsəydim ki, Fira məni sevirdi, indi onun ölümünə daha artıq yanardımmı?

Ümumiyyətlə yanırımmı onun ölümünə?

Yanmaqla heyfslənmək eyni şey deyil.

Fira cəsür qız idi.

Mən haradan bilirəm ki, Fira cəsür qız idi? Elə bir təsadüf düşmüşdü ki, Fira mənim yanımda öz cəsurluğunu göstərsin? Yox, Amma Fira cəsür qız idi.

Bir dəfə Sürəyya mənim yanımda məndən Firaya gileylənəndə Fira çox ciddi surətdə demişdi ki, Sabir göründüyü adam kimi deyil, onda tamam başqa cür adamın potensial aləmi var. Fira səhv etmişdi, amma özü bu cür idi; bu iki Firəngizin ikisi də gözəl idi, ancaq ikinci Firəngiz daha mürəkkəb idi, o cəsurluğu da ikinci Firəngizdə görürdüm, hiss edirdim və ikinci Firəngiz birinci Firəngizdən daha artıq yaxın idi mənə. Mən isə bir nüsxəli Sabirəm. Tolik dedi ki, bayaqkı motosikldən bizdə də olsaydı əntiqə olardı. Bayaq nahar üçün şəhərə gedəndə univernin yanından keçirdik, vitrində qıpqırmızı, nikelli bir motosikl qoymuşdular, Tolik yarım saat dayanıb baxdı, həmin motosikli deyirdi.

Mən ömrümdə motosikl sürməmişəm – sürməmişəm dedim, – ömrümdə heç yerli-dibli motosikldə gəzməmişəm. Uşaqılıqda bir üççarxlı velosipedim var idi, beşinci sinifdə oxuyana qədər eyvanda sürürdüm onu.

Sürəyyanın atasının «Moskviç»i var idi, bura da, yə'ni İosif Samoyloviç Bassın hüzuruna da həmişə həmin «Moskviç»lə gələrdik – özü sürürdü; bu il «Moskviç» sahibi ilə birlikdə Bakıda qalıb, amma biz yenə bura, yə'ni «Avto-pansionat»a gəlmişik, İosif Samoyloviç Bassın sayəsində, daha doğrusu İosif Samoyloviç Bassa bağışladığımız iki şüşə «Göy-göl» konyakının və bir kilo qara kürünün sayəsində kefləyirik: kenpinqdə ikiyerli xudmani bir evciyimiz var; bu evcik də müvəqqətidir – biz buradan gedəcəm.

Niyə müvəqqəti, bəyəm gələn il gəlməyəcəyik bura? Ömrümüzün axırına kimi gəlməyəcəyik bura?

Köhnə hamam, köhnə tas,
Köhnə pansion, köhnə Bass.

Ömrümüzün axırına qədər gəlsək də bura, yenə bu evcik müvəqqətidir. Nə üçün mən həmişə məhz buraya gəlməliyəm? Nə üçün hər yay eyni evləri, eyni sifətləri: süpürgəçi Lyonya, inzibatçı Jenya, bufetçi Sergey, gözetçi Foma Gerasimoviç, day nə bilim kim... görməliyəm, eyni mənzərəyə tamaşa etməliyəm, hər addımına bələd olduğum yerləri bir

də təzədən gəzməliyəm? Bu cür, ya qeyri-bu cür – bunların mənim üçün əhəmiyyətli bir fərqi varmı? Yox... Bəs niyə indi bu barədə fikirləşirəm?

Hələ institutda oxuyanda Fira ilə Sürəyya səhər-səhər bir-biri ilə dalaşırdılar. Firagil bizdən – bizdən deyəndə ki, Sürəyyagildən; evlənəndən sonra onlarda qalıram – bir az aralı yaşayırdılar, səhər instituta gedəndə bizə gəlib Sürəyyanı da götürürdü, birlikdə gedirdilər. Fira hər dəfə yolu başqa-başqa küçələrdən salırdı, deyirdi ki, hər gün səhər-səhər eyni küçələrlə gedə bilmirəm, zəhləm belə eynilikdən gedir. Yaxın yolu qoyub az qala bütün şəhəri fırlanırdı, Sürəyyanı da salırdı dalına. Sürəyya da hər səhər dalaşırdı ki, öz yolumuzla gedək.

Tolik dedi ki, yorulmuşam. Sonra da dedi ki, zəhləm gedir göldən çünki sən heç nə danışmırsan. Dedim ki, nə danışım? Dedi ki, nağıl danış. Soruşdum ki, Cırtanın nağılını danışım? Soruşdu ki, Cırtan kimdir? Dedim ki, heç kim. Dedi ki, «Qar qız» nağılını danış. Dedim ki, sonra danışaram, indi gedək qayıq qaytaraq, yoxsa saatımız orda qalar.

Saat orda qalsa nə olar ki, gün qaraldacaq, yeri bilinməyəcək. Fərqi varmı? Yə'ni fərqi varmı ki, yeri qalsın, ya qalmasın? Onsuz da saat ki yoxdur, istəyir yeri görünsün, istəyir yeri görünməsin.

Fira heç zaman məni sevə bilməzdi, çünki mən eyni bir adamla, lap xoşlamadığım bir adamla bir il bir otaqda qalıb heç hara çıxmaya bilərəm, bir il mütəmadi onunla nərd, ya «Duraki» oynaya bilərəm; uduzsam da yandırmaz, udsam da sevindirməz. Saati qoluma taxdım. Tolik dedi ki, darıxıram, sən heç nə danışmırsan, mamam da gedib Bakıya mənə babamın «Moskviç»-ini gətirsin, amma gəlmir. Tolik, doğrudan da darıxırdı, çünki Tolikin yerinə olsaydım mən də darıxardım, hərçənd son dəfə darıxdığım yadıma gəlmir. Yəqin ona görə ki, həmişə darıxdırıcılıq içində olmuşam və bu barədə fikirləşməmişəm – mə'nası yoxdur, ona görə. Bəs niyə indi fikirləşirəm?

İndi ki, fikirləşirəm, qoy lap möhkəm deyim: Yoldaş sənətsünəşliq namizədi Sabir Məlikov, bilirsənmi niyə darıxmırsan, daha doğrusu lərxmağın yadına gəlmir? Çünki həmişə sükunətin içindəsən, çünki bunun sənin üçün fərqi yoxdur – nə darıxmağın, nə də darıxmamağın. Bu nə fikirlərdir girir başıma?

Tolikə dedim ki, gedək parkda gəzək, sonra da axşam naharı eləyək. Tolik dedi ki, əvvəlcə gedək yenə «Fantomas»-a baxaq, sonra gedək gəzək, lap sonra da yeyək; Fantomas belə gülür: ha-ha-ha. Mən dedim ki, o cür yox, belə gülür: xa-xa-xa. Avtobus dayanacağındakılar dönüb mənə baxdılar. İstədim onlara baş əyim, diqqətlərinə görə təşəkkür edirəm.

Tolikə yemək yedizdirəndə Fira mənə əl çalardı, mən də qalxıb ona baş əyərdim. Fira deyərdi ki, bilmirəm bu camaat niyə səni duzsuz hesab eləyir, yenə həvəssiz adam hesab eləsəydilər, deyərdim hə.

Bütün tanışlığımız müddətində Fira birinci və axırncı dəfə mənə həvəssiz adam dedi və mən, demək olar ki, bütün gecəni Sürəyyanın yanında qurcalanıb Firanın necə də hədəfə

dəydiyinə təəccüb edirdim. Əslinə baxsam bu mənim üçün bir kəşf idi. Fikirləşirdim ki, həvəssiz adamam ona görə ki, arzusuzam.

Bax, indi bu saat mənim nə arzum var? Birincisi: Sura Bakıdan tez qayıtsın, Tolik darıxır yaman; ikincisi: gələn il yenə bura gələk, buradakı fəaliyyətsizlik mənim üçün gündə yavaş-yavaş beş şüşə yaxşı çaxır içib həmişə samovar kimi dəmdə olmağa bərabərdir – heç nə barədə fikirləşmərsən, hər şeyi başından çıxardırsan; fikirsizlik idilliyası – əgər çox gurultulu demədimsə; üçüncüsü: doktorluq dissertasiyasını yazıb qurtarıb tez müdafiə etmək ki, həm məvacib artsın, həm də yük götürülsün çiyənimdən, nigarançılıq qurtarsın; dördüncüsü... Nədir dördüncüsü?

Dördüncüsü yoxdur.

Fira heç vaxt məni sevə bilməzdi.

Avtobusda biletdən satana on beş qəpik verib iki biletdən aldım. Bilet satan sarı bir beşqəpikliyi artıq qayıtdı. Beşqəpiklik təptəzə idi, çıraqla kimi yanırdı. Tolik bu beşqəpikliyi mənədən aldı.

İndi Firagildə ara qarışıb, məzhəb itib yəqin, qırğın-qiyamətdir. Üç bacı idilər, ikisi Firadan kiçik, ikisi də ərdə, amma Fira ən qəşəngi idi. Bir də anaları var, Bikə xala, yaxşı düşbərə, qutab bişirir. Atasını yoxdur.

Firanın atasına nə olub, nə vaxt ölüb? İndiyə qədər bu barədə heç nə soruşmamışam, indi yadıma düşür. Bəlkə müharibədən qayıtmayıb, bəlkə o da maşın altında qalıb ölüb?

Yeddi il idi, demək olar ki, hər gün Firanı görürdüm, təkcə İosif Samoyloviç Bassın hüsurunda olduğumuz vaxtlardan başqa.

Tolik dedi ki, bax, əvvəlcə «Fantomas»a gedəcəyik ha. Mən də dedim ki, yaxşı, özü də qorxma, axşam olmamış axşam naharı eləməyəcəyik, axşama da hələ çox qalıb. Bir dəfə mən birinci kursda oxuyanda Hacıgilə yığışmışdıq – Hacı həmişəki kimi xudmani bir məclis düzəltdi; atası tez-tez gedirdi rayona, ev də qalırdı onun ixtiyarında, anası da qulluğunda müntəzir. Dörd-beş nəfər idik, hamımız da bir yerdə oxuyurduq. Birdən Hacı dedi ki, gəl hərə öz arzusunu söyləsin: ən böyük arzusunu. Hərə bir-bir ən böyük arzusunu söyləyirdi, növbə mənə çatanda deməyə söz tapmadım, çox əttökən bir arzu quraşdırıb eksrompt dedim. Dedim ki, mənim də ən böyük arzum budur ki, sizin arzularınız həqiqətə çevrilsin. Hacı durub üzümdən öpdü ki, ən böyük arzu səninkidir. Mən isə özüm öz sün'i arzumdan utandım, gecə də evdə yatanda arzusuzluq dərdi yuxumu qaçırtdı, cürbəcür fantastik şeylər arzulamağa başladım: öz xalqımın və öz Vətənimin qəhrəmanı olacağam, bütün dərdləri sağaldacağam, elə an olacaq ki, Danko kimi ürəyim əlimdə bərq verəcək və s. Bunlar özü də bir gənc arzudan daha çox obıvatel xəyallarına bənzəyirdi – özüm çox gözəl başa düşürdüm bunu.

Həvəssizlik arzusuzluqdan gəlir, arzusuzluq biganəlikdən doğur, bəs biganəliyin səbəbi nədir; ancaq odurmu ki, bir vaxt gələcək və hamımız öləcəyik?

Jan Mare birinci dəfə güləndə Tolik həmişəki kimi: «Ux ta...» – deyə içini çəkdi, sonra mənə pıçıldadı ki, görürsən, Fantomas mənim kimi gülür.

Mən də vahimələnərək: «Da, da...» dedim.

İki-üç ay bundan əvvəl Hacı mənə bir söz dedi, heç yadımdan çıxmır o söz, çünki ən zəhləm gedən sözdür. Küçədə təsadüfən görüşdük, dedi ki, gedək futbola – «Neftçi» ilə «Dinamo» Kiyev oynayır. Dedim ki, yox, mən televizorla baxacağam. Hacı da bir az mənə baxıb dedi ki, nə olub belə, səni əməlli-başlı ətalət basıb, bir az özünü silkələ.

Yaman hirsələnmişdim Hacıya, amma elə bil kim isə içimdən mənə deyirdi ki, heç hirsələnib-eləmə, belədir ki, var.

Axı niyə, nə səbəbə məni ətalət basmalıdır?

Ətalətin səbəbi mə'nasızlıqdır, heç nədə bir mə'na görməmək. İlk dəfədir Kislovodskda belə şeylər barədə fikirləşirəm, ətalət kimi mücərrəd anlayışların sosioloji köklərini aramağa cəhd edirəm – əhsən mənə, həm bu fikirlərə görə, həm də bu gurultulu cümlələrə görə; amma de Fyunesin göz-qaşla danışmasına tamaşa etsəm, hamısından yaxşıdır.

Tolik kimi gülə biləydim. Bax, bu da bir arzudur, dördüncü arzu.

Tolik kimi gülə bilmərəm ona görə ki, Tolik hər şeyi həqiqət kimi qəbul edir – bu, onun üçün xoşdur və belə bir hal yaşıdan asılı deyil; ola bilsin ki, Tolik mənim də yaşıma gələndə beləcə səmimi, ürəkdən gülsün, hər şeyi yenə də həqiqət kimi qəbul etsin, çünki bu onun üçün xoşdur, bu onun həyatını mə'nalı edir. Mən isə hər bir həqiqətdə bir yuxu qarışığı görürəm, yə'ni bu həqiqət mə'nasızlıq çalarlı olur.

Dostum sənətsüənəşlik namizədi, yaxşısı budur dinməz-söyləməz otur və de Fyunesə tamaşa et. Tamaşa et, əzizim Sabir, bu mə'lumdur ki, İsgəndərə qalmayan dünya sənə də qalmayacaq və bu da mə'lumdur ki, sənə e'tirazın dünya gerçəkliyi müqabilində bir heçdir.

Kefli İsgəndər də deyirdi ki, mən bir heçəm.

Bir dəfə boz payız idi, işdə oturub pəncərədən çölə baxırdım, bədlük basmışdı məni. Otaqda mən idim, bir də qoca sənətsüənəş var, özü də vurandır yaman – Kamal Əcəlsiz təxəllüslü – o idi. Mənə baxıb dedi ki, bu boz həyata nə tamaşa edirsən belə, qanını da qaraldırsan, gəl sənə elə bir mehrab göstərim ki, üzünü çevir ona mənim kimi, həmişəlik. Sonra da bir namə'lum rəngli köhnə portfeli var idi, açıb içindən yarım litrlik «Moskovski» çıxararaq mənə göstərdi, yenə «Moskovski»ni portfelinin içində gizlədib çox ciddi surətdə gözlərini mənə zillədi. Mən də dedim ki, yox, Kamal Əcəlsiz, o mehrabın qabağında durub namaz qıla bilmərəm. Dedi ki, özün bil, mən sənə yol göstərdim, borcum idi, sonra da gözlərini zillədi qarşısındakı köhnə əlyazmasına.

Mən ona görə belə cavab verdim ki, araqdan zəhləm gedir, çünki araqda da bir mə'nə görmürəm, ikincisi mənim ailəm var, Toliki böyüdüm gərək.

Bax, bu da beşinci arzu: Toliki böyüdüb boya-başa yetirmək.

Maraqlı olardı ki, bu saat durub gedib telefonxanadan Hacıya zəng edəsən, salamsız-kəlamsız soruşasan ki, yadına gəlirmi, bir dəfə sizdə oturmuşduq, dörd-beş nəfər idik, bir-bir arzunuzu söylədiniz, mən də ən böyük arzumu söylədim ki, sizin arzularınız həqiqətə çevrilsin, indi nə oldu. Həqiqətə çevrilibmi o arzularınız? Yəqin elə bilər ki, dəm-zadam, ya da soruşar ki, hansı arzular idi biz söylədiklərimiz? Mən də deyərəm ki, deməli o boş arzular imiş o arzular, çünki yadınızdan çıxıb artıq, özünüz özünüzü aldadırmışsınız, deməli həqiqətə çevrilməyib o arzular; bir də ona görə həqiqətə çevrilməyib o arzular ki, mənim arzum yalançı arzu idi, yə'ni mənim elə bir arzum yox idi ki, sizin arzularınız həqiqətə çevrilsin.

Deməli heç birimizin arzusu həqiqətə çevrilməyib: bəs niyə mən sizin kimi deyiləm, niyə sən futbola stadionda baxırsan, mən televizorda, niyə sənə elə gəlir ki, məni ətalət basıb, amma mən səndə bir nikbinlik, bir enerji görürəm, niyə Fira mənə həvəssiz adam deyir, mən ki, Oleq Popovu əvəz edə bilirdim onun üçün?

Ona görə mən siz deyiləm ki, o zaman sizin arzularınız həqiqi arzular idi, hərçənd özünüz özünüzü aldatdığınıza inanırdınız, mənim arzum isə yalançı idi.

Ona görə mən siz deyiləm ki, sizin indi də inandığınız və sevdiyiniz arzular var, həqiqi arzularınız, mən isə... Bu gün heç, bu gün bir müstəsna; sabah yenə hər şey öz qaydasına düşəcək, sabah gün saatın yerini qaralacaq, saat olmasa da vaxt gün-gün, il-il, əsr-əsr keçəcək.

Hər şey insanın özündən asılıdır, insanın həyatı öz əlindədir, özü-öz həyatını dəyişdirə bilər – bunlar hamısı yaxşıdır, amma bütün bunlar üçün gərək həvəs olsun, məndə isə belə bir həvəs yoxdur, çünki bunda heç bir mə'nə görmürəm və bütün bunlar barədə də fikirləşmirəm; fikirləşmirəm ona görə ki, hər gün Firəngiz ölmür.

Tolik dedi ki, hayıf qurtardı kino, sonra dedi ki, gəl bir də bax. Mən də dedim ki, sabah gəlib bir də baxarıq, bu gün bəsdir.

Kamal Əcəlsizin qəribə təxəllüsü var, yə'ni ki, mən əcələ inanmıram, harada qırıldı, qırıldı. Bu özü də elə bir e'tirazdır, Kamal Əcəlsizin imkanı daxilində olan bir e'tiraf, hərçənd Fira deyirdi ki, – Fira onu üç-dörd dəfə Tolikin ad günündə görmüşdü – hə, Fira deyirdi ki, bu kişi gərək təxəllüsünü Əcəlsiz yox, Əlacsız qoyaydı.

Fira özü də əlacsız idi, çünki Fira ölüb.

Biz hamımız əlacsızıq, amma gərək öz-özümüzü aldadaq, aldatmasaq axırı mənim kimi olur.

Mənə nə olub bəyəm?

Yenə təzədən başlayaqlı? Həvəssizsən, həvəssizliyi doğuran arzusuzluqdur arzusuzluğu doğuran... və s. bayaqlı ardıcılıqla.

Tolik yenə dedi ki, həm də tez-tez gedirsən.

Əlbəttə, Tolikin yerinə mən də olsaydım darıxardım. Kaş mən də darıxmağı bacaraydım. Bax, bu da altıncı arzu və bu altı arzunun altısı da bir qara qəpiyə dəyməz, təkcə Toliki böyütmək arzusundan başqa, hərçənd bu da arzu yox, sövq-təbii istəkdir, heyvanlarda da var. Mən darıxmağı bacarsam da, bacarmasam da, dəxli yoxdur, əhəmiyyətsizdir, çünki hər ikisi bacarıqdır: darıxmağı bacarmaq bacarığı və darıxmağı və darıxmağı bacarmamaq bacarığı və hər ikisi boşdur.

Tolik univermağın vitrini qabağında ayaq saxladı. Qıpqırmızı, nikelli motosikl günortadakı kimi vitrində idi. Dayanıb yenə tamaşa etdik.

Tolikin gözlərindən qığılcım yağırdı – elə həsrətlə, elə maraqla baxırdı bu motosiklə. Sonra mənə baxdı, yenə mənə baxdı, dedi ki, gəl bu motosikli alaql. Gülüb dedim ki, nə ilə alaql, hamı pulumuz? Cibindən bayaqlı beşqəpikliyi çıxarıb dedi ki, bude, bununla alaql.

Beşqəpiklik qızıl kimi parıldayırdı.

Əlbəttə, mən bu motosikli ala bilərdim: bütün yayı xərcləyəcəyimiz pul portmanatın içində, cibimdə idi – bəlkə də çatardı. Nədənsə mənə elə gəldi ki, əgər mən bu motosikli alsam, həmin an mənim həyatımın dönüş nöqtəsi olar. Mən Sürəyyanın da qarşısında cavab verə bilərdim, hərçənd tə»cili olaraq Bakıya qayıdacaydıqlar. Əgər mən bu motosikli alsaydım heç bir böyük ailə iğtişası baş verməzdi, heç bir faciə yapılmazdı; əgər bir hadisə – qoy lap faciə olsun, baş versəydi də, deməli, belə olmalı idi. Fəqət bu motosikli almağa adicə olaraq mənim həvəsim yox idi, çünki artıql hər şey geridə idi, artıql bunun bir mənə'nası yox idi.

Beşqəpikliyi Tolikdən aldım və univermağa girdik. Oyuncaql satılan şö'bəyə yaxınlaşıql bir manat əlli səkkiz qəpik verdim və Tolik üçün bir motosikl aldım.

– Niyə doğruql motosikl almadın?

– Sən böyüyəndə alarıql.

– İndi alardıql, sən sürərdin.

– Axı, mən sürə bilmirəm.

– Niyə sürə bilmirsən?

– Ona görə ki... Yəqin öyrədən olmayıb, ya da... ya da özüm qorxmuşam, ya da... bilmirəm niyə...

– Onda indi öyrən sürməyi.

– İndi öyrənə bilmərəm.

– Niyə öyrənə bilməzsən?

– Çünki gecdir daha. Bir az nə işə fikirləşəndən sonra dedi:

– Mən böyüyəndə motosikl sürə biləcəyəm.

– Yaxşı olar, – dedim.

Bu gün Toliki axşam naharı əzabından xilas etdim, Sürəyyanın gözündən iraq.

Sonra avtobusa minib geri qayıtdıq, İosif Samolyoviç Bassın hüzuruna.

Köhnə hamam, köhnə tas,

Köhnə pansion, köhnə Bass.

Firanın eyni yoldan zəhləsi gedirdi, hər gün səhər-səhər tutaşırdı Sürəyya ilə.

Mən neçə ildir ki, eyni yolla Bassın hüzuruna qayıdıram.

Bu yolu motosikllə də qayıtmaq olardı; sür'ətlə; eynilik bilinməzdi onda.

Bir də ki, istəyir eynilik bilinsin, istəyir bilinməsin–mə'nası yoxdur.

...Həmin beşqəpikliyi yadigar saxlayıram, indi də portmanatımın gözündədir: tək-tənha, qızıl kimi parıldayan beşqəpiklik.

Dekabr, 1968

<http://www.kitablar.com>

<http://www.kitablar.org/>